

kendisi Tâif üzerine yürürken bir birliği Evtâs'a, bir birliği de Nahle'ye sevketti. Bunlardan ikincisi, kaçanların dağlara çık-maları üzerine takipten vazgeçerek geri döndü. Ebû Âmir el-Eş'arî kumandasın-daki diğer birlik Evtâs'ta Hevâzinliler'le yaptığı savaşı kazandı; ancak Ebû Âmir şehid düştü. Kumandayı alan Ebû Mûsâ el-Eş'arî, ele geçirdiği esirlerle ganimet-leri Hz. Peygamber'in tâlimatı gereği Ci-râne'ye getirdi. Tâif'i kuşatan Resûlullah ise haram ayların yaklaşması ve diğer ba-zı sebeplerle bir ay kadar sonra kuşatma-yı kaldırarak ganimetlerin toplandığı Ci-râne'ye geldi. Hz. Peygamber'in gelişinin ardından esir ve ganimetler beytül-mâl hissesi olarak beşte biri ayrıldıktan son-ra ashaba paylaştırıldı ve müellefe-i ku-lûba daha fazla pay verildi. Bu sırada bir Hevâzin heyeti kabilenin İslâmiyet'i kabul ettiğini bildirerek mallarını ve esirlerini geri istedi. Esirler arasında bulunan şair Zühre b. Surad el-Cüşemî'nin okuduğu başışlanmalarını dileyen şiiri de beğenen Resûlullah, Mâlik b. Avf'ı kabileye âmil tayin edip esirleri veya mallarını tercih et-melerini söyledi; onların esirleri tercih et-meleri üzerine de esir, kadın ve çocuklar-ın geri verilmesini emretti. Ashabin bü-yük çoğunluğu buna razı oldu; karşı çı-kanlar da Resûl-i Ekrem tarafından, ele geçirecek ilk ganimetten her esire kar-şılık altı hisse verileceği söylenerek ikna edildi. Esirler arasında Hz. Peygamber'in sütkardeşi Şeymâ da vardı. Resûl-i Ekrem onu çeşitli hediyelerle kabilesine gönder-di. Bazı kaynaklara göre ganimet olarak alınan 24.000 deve ile 40.000 koyun ve 4000 ukıye gümmüş de geri verildi (Ali el-Kârî, I, 144; ayrıca bk. Cİ'RÂNE; ESİR).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, I, 207, 454; III, 76, 157, 165, 169, 188; IV, 85, 281, 289, 351; Buhârî, "Cihâd", 52, "Megâzî", 64, "Ahkâm", 93; Vâkıdî, *el-Megâzî*, III, 885-922, 949-960; İbn Hişâm, *es-Sîre*², IV, 437-478, 488-500; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 149-157; Belâzürî, *Ensâb*, I, 364-367; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* (Bulak), X, 61-65; a.mlf., *Târîh* (de Goeje), I, 1654-1669, 1674-1685; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân* (Cündî), I, 334; II, 359; İbn-nü'l-Esir, *el-Kâmil*, II, 261-266, 268-272; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eşer*, II, 187-200; İbn Ke-sir, *es-Sîre*, III, 610-645; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, VI, 178-190; Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ* (nşr. Mahmûd M. Şâkir), Kahire 1941, I, 401-415, 420-432; Şâmî, *Sübûlü'l-hüdâ*, V, 459-555, 566-590; Ali el-Kârî, *Şerhu's-Şifâ*, İstanbul 1285, I, 144; L. Caetani, *İslâm Tarihi* (trc. Hüseyin Cahid), İstanbul 1924-27, VI, 5-41, 65-91; Hamidul-lah, *İslâm Peygamberi* (Tuğ), I, 482-495; a.mlf., *Hz. Peygamber'in Savaşları*, s. 181-188; a.mlf., "Huneyn", *UDMİ*, VIII, 696-698; H. Lammens - [Abd al-Hafez Kadal], "Hunayn", *EP* (Fr.), III, 598.

MUHAMMED HAMİDULLAH

HUNEYN b. İSHAK

(حَنِين بن إِسْحَاق)

Ebû Zeyd Huneyn
b. İshâk el-İbâdî
(ö. 260/873)

Eski Yunan tıbbi ve felsefesinin
İslâm dünyasına intikalinde
önemli rol oynayan
mütercim ve hekim.

194 (810) yılında Kûfe'nin güneyin-de eski bir Ârâmî şehri olan Hîre'de doğ-du. Ailesi İbâd adıyla bilinen hıristiyan Arap kabilesine mensup olduğundan İbâ-dî nisbesiyle anılmıştır. Babası İshak ecza-cılıkta meşguldü. Baba mesleği Huneyn'i çocuk yaşta etkileyerek tıp ilmine yönlendirdi.

Doğduğu yerde hıristiyan din eğitimi alan Huneyn on iki yaşlarında iken Bağ-dat'a gitti. Burada Cündişâpûr menşeli hekim İbn Mâseveyh'in öğrencisi oldu. Ancak Huneyn'in soru sormayı ve tartış-mayı seven tabiatı hocasını rahatsız edi-yordu. Esasen Bağdat'ta faaliyet göste-ren Cündişâpûr menşeli hekimler, genel-likle halkı tüccar olan Hîreliler'in tıpla meşgul olmasını hoş karşılamıyorlardı. Huneyn ders esnasındaki ısrarlı sorular-na devam edince İbn Mâseveyh onu ders halkasından çıkardı. Bu gurur kırıcı olay Huneyn'i dönemin tıp ve felsefe dili olan Grekçe'yi öğrenmeye sevketti. Bu dili ne-rede ve kimden okuduğu bilinmemekle beraber önceleri Bağdat'ta İbnü'l-Hasî adlı bir kişiden ders aldığı, daha sonra da İskenderiye'ye ve Bizans'a gittiği an-laşılmaktadır (İbnü'l-Kiftî, s. 173; İbn Ebû Usaybia, s. 258, 292). Bu arada Arapça bil-gisini ilerletmek üzere Basra'ya giden Hu-neyn devrin ünlü dil âlimlerinden fayda-landı. Onun Fars bölgesine gidip Hafîl b. Ahmed'den gramer okuduğu yolundaki bilgiler (İbn Cülcül, s. 68-69; bk. İbn Ebû Usaybia, s. 262) doğru değildir. Zira Hafîl b. Ahmed Huneyn'in doğumundan önce vefat etmiştir. Huneyn Grekçe ve Arap-ça bilgisini ilerletmiş, görgüsünü arttır-mış, temel kaynakları toplamış genç bir âlim ve tabip olarak Bağdat'a döndü. Onun bu süre içinde Farsça da öğrendiği-ne, hatta Farsça'dan tercüme yaptığı-na dair bilgiler de (İbn Ebû Usaybia, s. 259) mesnetsizdir; zira eserleri arasında hiçbir Farsça kitabın adı geçmemektedir. Farsça tıp terimlerine hâkimiyeti, bu dili bilmeyen diğer Arap hekimlerinin de vâ-kıf olduğu Cündişâpûr tıp terminolojisini tanımasıyla ilgilidir.

Huneyn, Bağdat'ta ilk tercümelerini Abbâsî Halifesi Me'mûn'un özel hekimi Cibrâil b. Buhtîşû'un isteğiyle yaptığı zaman henüz on yedi yaşındaydı ve Câlî-nûs'tan *Fi'l-Kuva't-tabî'iyye* ve *Fi Eş-nâfi'l-hummeyât* adlarıyla yaptığı iki tercüme (*Risâletü Huneyn b. İshâk*, s. 154, 157) Cibrâil'i hayran bırakmıştı. Bu gelişmelerden sonra yeniden İbn Mâse-veyh'in öğrencisi olan Huneyn, Cibrâil'in aracılığıyla Beytülhikme'ye mütercim ola-rak kabul edildi. Böylece yoğun bir tercü-me dönemi başlamış oldu. Gerek Beytül-hikme gerekse ilmî gelişmeleri yakından takip eden seçkin kişiler için çok sayıda eseri Grekçe'den Süryânice ve Arapça'ya çevirdi. Halife Me'mûn'un himayesi yanın-da Benî Mûsâ kardeşlerin kitap temin et-mek için Bizans'a gönderdiği heyet ara-sında Huneyn de vardı. Mu'tasım -Billâh, Vâsîk -Billâh ve Mütevekkil -Alellah'ın hiz-metinde de bulunan Huneyn tercüme fa-aliyetinin yanı sıra Mütevekkil'in özel he-kimliğini yaptı. Rivayete göre halife bir düşmanı için zehir hazırlamasını isteyin-ce Huneyn dinî inanç ve meslekî ahlâkı-nın böyle bir şeye izin vermediğini söyle-yerek teklifi reddetmiş, bunun üzerine hapse atılmıştı. Halifenin ısrarlı taleple-rini hapiste iken de reddedince Mütevekk-il'in güvenini kazanmış ve hapisten çı-karılarak onun özel hekimliğine tayin edilmişti (İbn Ebû Usaybia, s. 261).

Mütevekkil -Alellah devri (847-861), Hu-neyn'in şöhretinin zirvesine ulaştığı ve bu yüzden kiskanç meslektaşlarının çeşitli komplolarına mâruz kaldığı bir dönem-dir. Huneyn, Nestûrî dindaşları arasından çıkan bu hekimlerin kendi aleyhindeki tertiplerini *Fimâ eşâbehü mine'l-mi-ħan ve's-şedâ'id* adlı eserinde anlatmış-tır. Bu eserde belirtildiğine göre Buhtîşû' b. Cibrâil adlı hekim, hileye başvurarak halifenin huzurunda bir ikonun üzerine tükürmesini sağladığı Huneyn'in "ikonok-last" (ikon kırıcı) olarak suçlanmasına yol açmış ve bunun sonucunda Huneyn, Bağ-dat Nestûrîleri'nin dinî lideri olan Thedo-sios tarafından aforoz edilmiştir. Müte-vekkil de hıristiyanî değerlere saygısızlık gösterdiği için olsa gerek Huneyn'i hapse attırarak onu mevkiinden uzaklaştırmış ve daha önemlisi kütüphanesinden mah-rum etmiştir. Ancak altı ay sonra halifenin hastalanması üzerine tedavi için çağrıla-rak hapisten çıkarılmış, mevki ve itibarı iade edilmiş, Buhtîşû' ise sürgüne gön-derilmiştir. Bu olay herhalde başhekimli-ğin Buhtîşû' ailesinin elinden alınarak Hu-neyn'e verilmesiyle ilgilidir; fakat Huneyn

b. İshak'ın ikonoklastik eğilimleri hakkında da bazı ipuçları içermektedir (DSB, XV, 231; Cooperson, VII/2 [1997], s. 237-239, 248). Huneyn, Mütevekkil-Alellah'tan sonraki dört halife döneminde de yüksek mevkilerde bulunmuş, ancak halifeler artık ilmi ve felsefi meselelere fazla ilgi göstermediğinden son otuz yılında eskisi kadar verimli olamamıştır.

Huneyn b. İshak bir mide rahatsızlığının dan öldü. Onun Mütevekkil döneminde vuku bulan aforoz edilme olayının üzüntüsünden öldüğü veya zehir içerek intihar ettiği yolundaki rivayetler (İbn Cülcül, s. 70; İbnü'l-Kıftî, s. 172) doğru değildir.

Başarılı mütercimliğinin yanında Huneyn b. İshak mesleğini ciddiye alan bir hekim olarak da saygın bir mevkiye sahiptir. Kıskançlıkları sebebiyle onunla alay eden, tıp kitaplarını tercüme etmekten başka hüneri olmadığı halde hekimlik tasladığını ve bu şekilde büyük paralar kazandığını ileri sürenler bulunmasına rağmen (İbn Ebû Usaybia, s. 265) Huneyn'in yazdığı eserlerle tıp eğitimine önemli katkılar sağladığı tesbit edilmiştir. Meselâ onun tıp ilmine giriş mahiyetindeki *Kitâbü'l-Mesâ'il fi't-tıb* adlı eseri birçok hekim tarafından şerhedilmiş, Ortaçağ boyunca İslâm dünyasında, Latince tercüme vasıtasıyla da Batı'da tıp eğitiminde ders kitabı olarak okutulmuştur. Huneyn b. İshak'ın tıpla ilgili belli başlı görüşleri de bu eserde yer almıştır. Ona göre tıp ilmi nazarî ve amelî olmak üzere ikiye ayrılır. İnsan bedeni tip açısından üç ayrı durumda bulunabilir: Sağlıklı,

hasta veya nötr. Sağlıklı oluşu bedeni fonksiyonların tabii, hastalık ise tabiat dışı olduğu durumdur. Nötr oluşu ne mutlak sağlıklı ne de mutlak hastalık durumudur. Bu üç hal bedeni şartlar, sebepler ve belirtilerle ilgilidir. Hastalık yahut sağlığa yol açan sebepler tabii olan ve olmayanlar şeklinde ikiye ayrılır. Tabii sebepler sağlığı temin edip hasta bedeni iyileştirir; tabiat dışı sebepler ise ya patolojiktir yahut nötr duruma yol açar. Sağlık ve hastalıkta ortak olan zorunlu sebepler şunlardır: Hava, yiyecek ve içecekler, uyku ve uyanıklık, boşaltım (istifrağ ve ihtikân), hareket ve sükûn, psikolojik teessürler (DSB, XV, 240).

Huneyn b. İshak'ın tercüme ettiği tıp kitapları, eski Yunan tıbbının Arapça (ve Süryânîce) konuşulan bütün ilmi havzalarda ulaşılabilir olmasını sağladığı gibi Arapça tıp terminolojisinin gelişmesine de yardımcı olmuştur. Günümüze ulaşan *Risâletü Huneyn b. İshâk ilâ 'Alî b. Yahyâ fi zikri mâ türçime min kütübi Câlînûs bi-'ilmihî ve ba'zi mâ lem yü-tercem* adlı eseri sayesinde onun tercüme faaliyeti hakkında ilk elden bilgilere sahip olunmaktadır. Huneyn, ayrıntılı bir Câlînûs (Galen) bibliyografyası niteliğindeki bu kitabında Câlînûs'un eserleriyle ilgili olarak her birinin muhtevasını, yazılış amacını, hangi dile kimin için tercüme edildiğini ve kendisiyle talebelerinin bu tercüme çalışmalarındaki rolünü belirtmektedir. Risâlede Câlînûs'a ait 129 eser tanıtılmakta olup Huneyn'in bunlardan doksan beşini Süryânîce'ye,

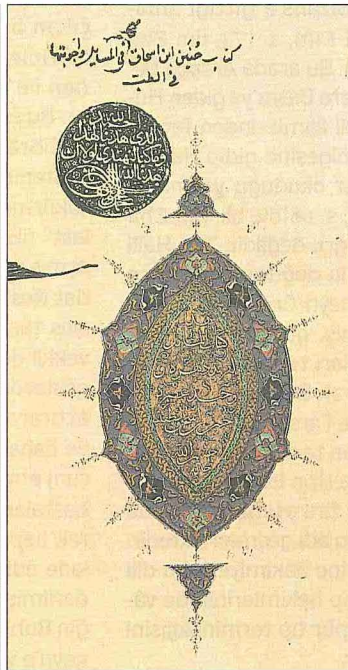
otuz dokuzunu Arapça'ya çevirdiği anlaşılmaktadır. Bu eserlerden bir kısmı her iki dile de çevrilmiştir. Risâle ayrıca, Huneyn'in araştırma teknikleri ve tercüme yöntemi bakımından günümüz standartlarına uygun biçimde çalıştığını ortaya koymaktadır. Daha önce yapılmış Süryânîce tercüme çalışmalarının yetersiz bularak islah eden Huneyn, islah edilemeyecek kadar kötü olan bir kısım eseri yeniden tercüme etmiştir. Onun modern teknikleri hatırlatan ilgi çekici asıl yöntemi, bir tenkitli neşir çalışmasının ardından bazı tercüme çalışmalarını mükemmelleştirmesidir. Meselâ henüz on yedi yaşında iken Cibrâil b. Buhtîşû' için yapmış olduğu *Fî Eşnâfi'l-hummeyât* adlı eserin tercümesi orijinal yazmadaki kopukluklar yüzünden onu tatmin etmemiş, daha sonra elde ettiği iyi durumdaki nüshalardan yararlanarak eseri yeniden tercüme etmiştir. Aynı şekilde *Fî'l-Kuva't-Tabîyye* adlı eserin kendisine ait ilk Süryânîce tercümesini daha sonra tashih etmiş, eseri ayrıca Arapça'ya çevirmiş, bu arada ilk yaptığı tercüme çalışmalarını kusurları hakkında okuyucularını uyarmıştır (*Risâletü Huneyn b. İshâk*, s. 154, 157; DSB, XV, 235-236).

Önceleri kendi hattıyla kaleme aldığı tercüme çalışmalarını daha sonra Ahvel ve Ezrak adlı iki müstensih yazdıran Huneyn'den İbn Ebû Usaybia dönemine intikal eden yazmalar aşırı derecede hacimli, büyük küflü harflerle istinsah edilmiş kitaplar halindeydi. İbn Ebû Usaybia eserlerin geniş hacimli olmasını kitaplara ağırlığına para ödenmesine bağlamaktadır (*'Uyûnü'l-enbâ'*, s. 270-271).

Huneyn'in tercüme ekolünü oluşturan öteki simalar oğlu İshak b. Huneyn, yeğeni Hubeys b. Hasan el-A'sem, İsâ b. Yahyâ ve İstefan b. Bâsil'dir. Huneyn'in diğer oğlu bir pratisyen hekim olarak kalmış, tercümeyle meşgul olmamıştır.

Tıba dair çok sayıda eseri bulunmakla birlikte Huneyn b. İshak metafizik, jeofizik, meteoroloji, zooloji, lengüistik ve hristiyan teolojisine dair eserler de kaleme almıştır. Mes'ûdî onun bir Tevrat mütercimi olduğunu kaydetmektedir (*et-Tenbih*, s. 112). Batı'da Johannitus adıyla tanınan Huneyn b. İshak, İslâm dünyasında ilmin gelişmesine hizmet etmiş olan çok yönlü bir ilim ve fikir adamıdır.

Eserleri. A) Telif Eserleri. 1. *Kitâbü'l-Mesâ'il fi't-tıb li'l-müte'allimîn*. Câlînûs'un *Ars Parva'sı* gibi soru-cevap tarzında kaleme alınmıştır. Esere İbn Sînâ, Ebû'l-Kâsım Abdurrahman b. Ali b. Ebû

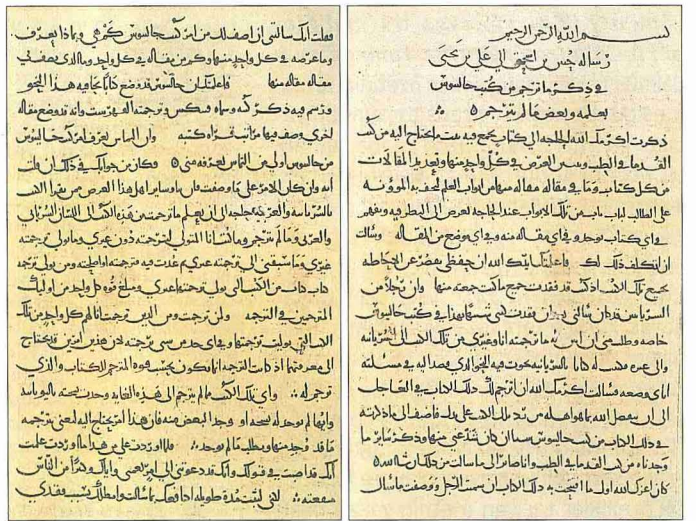
Huneyn b. İshak'ın *Kitâbü'l-Mesâ'il* adlı eserinin Şeyh Hamdullah hattıyla Fâtiha Sultan Mehmed'e sunulan nüshasının unvan sayfasi ile ilk sayfasi (TSMK, III. Ahmed, nr. 1996)

Sâdık en-Nisâbü'ri, Yahyâ b. Saïd el-Antâ-kî ve İbnü'n-Nefis tarafından şerhler yazılmıştır. Latince'ye Constantinus Africanus veya Marcus von Toledo tarafından çevrilmiş olan eserin Batı kütüphanelerinde *Isagoqe Johannitii*, *Isagoqe in artem parvam Galeni*, *Ysagoqe Johannicii ad Tegni Galieni* ve *Liber Introductorius in medicinam* başlıklarını taşıyan çeşitli Latince yazmaları mevcuttur (Sezgin, III, 250-251). Eser Muhammed Ali Reyân, Celâl Mahmûd Mûsâ ve Mürsî Muhammed Arab tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir (Kahire 1978). Paul Ghalioungui bu neşre dayanarak eseri *Questions on Medicine for Scholars* adıyla İngilizce'ye çevirmiştir (Kahire 1980). **2. Kitâbü'l-Âşr maqâlât fi'l-âyn.** Göz hekimliğine dair olan eserin, otuz yıl içinde yazılan on makalenin daha sonra müellif tarafından bir araya getirilmesiyle oluştuğu anlaşılmaktadır. Bir göz hekimi olan Alman şarkiyatçısı Max Meyerhof eseri İngilizce tercümesi ve bir girişle birlikte yayımlamıştır (Kahire 1928). Eserin ilk Latince tercümesi Constantinus Africanus tarafından *Liber de Oculis* adıyla (*Omnia Opera Ysaac* içinde, Lugduni 1515), ikincisi Demetrios tarafından *Galani de oculis Liber a Demetrio translatus* adıyla (*Galen Opera Omnia* içinde, Venedik 1541, 1625) yapılmıştır. **3. el-Mesâ'il fi'l-âyn.** Üç makaleden oluşan ve soru-cevap tarzında yazılan eser göz hekimliği üzerine 217 meseleyi ele almakta ve *Kitâbü'l-Âşr maqâlât fi'l-âyn*'dan bazı iktibasları içermektedir. Eser P. Sbath ve M. Meyerhof tarafından Fransızca tercümesiyle birlikte neşredilmiştir (*Le Livre des questions sur l'oeil de Hunain Ibn Ishâq*, Kahire 1938). **4. Şerhu Kitâbey Câlînûs ilâ Glûkon fi't-te'ttî li-şifâ'i'l-emrâz.** Câlînûs'un İskenderiye'deki tıp öğrencileri tarafından okunan altı kitabından dördüncüsüyle ilgili bir şerh olup iki uzun makaleden oluşmaktadır. Eser Muhammed Selîm Sâlim tarafından yayımlanmıştır (Kahire 1982). **5. Risâletü Huneyn b. İshâk ilâ 'Alî b. Yahyâ fi zikri mâ türçime min kütübî Câlînûs bi-ilmihî ve ba'zi mâ lem yütercem.** Dönemin tercüme faaliyetine dair ilk elden bilgiler ihtiva etmesi bakımından önemli olan eser, Huneyn b. İshak ve tercüme okuluyla ilgili olarak *Hunain Ibn Ishâq und seine Schule* (Leiden 1913) adıyla ilk ilmi araştırmayı yapan G. Bergsträsser tarafından neşredilip Almanca'ya çevrilmiştir (*Hunain Ibn Ishâq*

über die syrischen und arabischen Galen-übersetzungen, Leipzig 1925). Meyerhof bu neşre dayanarak eseri tahlil eden bir inceleme yayımlamıştır (*ISIS*, VIII [1926], s. 685-724). Abdurrahman Bedevî, *Dirâsât ve nuşûş fi'l-felsefe ve'l-ülûm 'inde'l-Ârab* içinde eseri ikinci defa neşretmiştir (Beyrut 1981). **6. Fi'd-Đav'i ve ha-kîkatihî.** Müellifin Aristo'ya dayanarak geliştirdiği, ışığın cisim olmayıp araz olduğuna dair on üç delili ihtiva etmektedir. Luvîs Şeyho'nun yayımladığı eser (*el-Meşrk*, II [Beyrut 1899], s. 1105-1113) klasik kaynaklarda zikredilmemektedir. **7. Risâle fi hıfzî'l-esnân ve istişlâhîhâ.** Necât Zekeriyâ Yûsuf ve Zekeriyâ Yûsuf tarafından yayımlanmıştır (Bağdat 1973). **8. Kitâbü'l-Mevlûdîn.** Eseri Joseph Habbi neşretmiştir (Bağdat 1978). **9. Cevâmi'u Huneyn b. İshâk fi'l-âşârî'l-ülviyye li-Aristotâlis.** Hans Daiber tarafından Almanca tercümesiyle birlikte yayımlanan eseri (*Ein Kompendium der Aristotelischen Meteorologie in der Fassung des Hunain Ibn Ishâq*, Oxford 1975) daha sonra Joseph Habbi ve Abdurrahman Hikmet Necîb de neşretmiştir (Bağdat 1976). **10. Nevâdirü'l-felâsife (Nevâdirü elfâzi'l-felâsifeti'l-hükemâ' ve âdâbü'l-mu'allimîne'l-kudemâ').** Âdâbü'l-felâsife adıyla da bilinen eser bir hikemiyat mecmuasıdır. A. Loewenthal, eserin *Sefer Müsre ha-Pilôsöfîm* adlı bir İbrâ-nice tercümesiyle (Frankfurt 1896) kendisinin yaptığı bir Almanca tercümesini ayrı ayrı yayımlamış (Berlin 1896), Abdurrahman Bedevî de eserin Muhammed b. Ali b. İbrâhim b. Ahmed Muhammed el-Ensârî tarafından yapılan bir özeti neşretmiştir (Küveyt 1406/1985). **11. Fîmâ**

eşâbehû mine'l-miḥan ve's-şedâ'id mine'İlezîne nâşabûhü'l-âdâve min eşrâri e'tıbbâ'i zamânihi'l-meşhûrîn. Huneyn b. İshak'ın, meslekî kıskançlıkla kendisine düşmanlık besleyen Nestûri hekimlerin hilelerini anlattığı otobiyografik eseri olup bazı bölümleri İbn Ebû Usaybia sayesinde günümüze ulaşmıştır (*Uyû-nû'l-enbâ'*, s. 264-270). Michael Cooper-son, bu otobiyografinin Huneyn b. İshak'a aidiyeti konusundaki tereddütleri değerlendiren bir makalesinde eseri tanıtmıştır (*Edebiyât: The Journal of Middle Eastern Literatures*, VII/2 [Amsterdam 1997], s. 235-249). **12. Kitâb ilâ 'Alî b. Yahyâ el-Müneccim, cevâbü kitâbihî fîmâ de'â-hü ileyhi min dîni'l-İslâm.** Müellifin, arkadaşları Ali b. Yahyâ'nın kendisini İslâm'a davet eden mektubuna cevaplarıdır. Eser Ali b. Yahyâ, Huneyn b. İshak ve Kustâ b. Lûkâ arasındaki yazışmaların toplu neşri içinde yayımlanmıştır. Arapça metinlerin tenkitli neşri Halîl Semîr, Fransızca tercü-meleri Paul Nwyia tarafından yapılmıştır (*Une correspondance islamo-chrétienne entre Ibn al-Munağğim, Hunayn Ibn Ishâq et Qustâ Ibn Lûqâ* içinde, Turnhout-Breda 1981). **13. Risâle fi keyfiyyeti idrâki'd-diyâne.** Huneyn b. İshak'ın teolojik eserlerindedir. Bir makaleden ibaret olan eseri ilk defa Luvîs Şeyho Fransızca tercümesiyle birlikte neşretmiş ("Un traité inédit de Honein", *Orientalische Studien Theodor Nöldeke zum Siebzigsten Geburtstag* [2. März 1906] *gewidmet* içinde, Gieszen 1906, s. 283-290), eser daha sonra P. Sbath tarafından yayımlanmış (*Vingt traités philosophiques et apologetiques* içinde, Kahire 1929, s. 181-185), bu iki neşri ve üç yazma nüshayı esas alan son ilmi

Huneyn b. İshak'ın *Risâletü Huneyn b. İshâk ilâ 'Alî b. Yahyâ fi zikri mâ türçime min kütübî Câlînûs bi-ilmihî ve ba'zi mâ lem yütercem* adlı eserinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3631/1)

neşrini ise Semîr Halîl gerçekleştirmiştir (*el-Meşrîk*, LXXI/2 [Beyrut 1997], s. 345-363). 14. *Maḳâle fi'l-âcâl*. Müellifin bir başka teolojik eseridir. Ebû İshak Mü'temellifin *Mecmû'ü usûlî'd-dîn ve mesmû'ü mahşûlî'l-yahîd* adıyla 1267-1268 yıllarında derlediği bir mecmuada "Fî keyfiyyeti'l-if'tikâd fi'l-a'mâl ve'l-âcâl 'alâ mezhebi'n-Naşrâniyye" başlığıyla yer alan risâlenin tahkikli neşri Semîr Halîl tarafından yapılmıştır (*a.g.e.*, LXV/1-2 [Beyrut 1991], s. 403-425).

B) Tercümeleri. 1. *Kitâbü Ta'bîri'r-rû'yâ*. Aslı Efesli Artemidoros'a ait olan eser bir girişle birlikte Tevfîk Fehd tarafından yayımlanmıştır (*Artémidore d'Ephese, Le livre des songes, traduit du grec en arabe par Hunayn b. İshâq*, Dimaşq 1964), diğer bir neşri Abdülmün'im el-Hifnî tarafından gerçekleştirilmiştir (Kahire 1411/1991). 2. *Kitâbü Câlînûs ilâ Tûsaran fi'n-nabz li'l-müte'allimîn*. Câlînûs'un Teuthras adlı bir kişiye ithaf ederek yazdığı eserin tercümesi olup Muhammed Selîm Sâlim tarafından yayımlanmıştır (Kahire 1985). 3. *Kitâbü Câlînûs fi'l-usûl-kussât 'alâ re'yi Ebuḳrât*. Bu eseri de Muhammed Selîm Sâlim neşretmiştir (Kahire 1980). 4. *Fî Fırâḳi't-ṭib*. Aslı yine Câlînûs'a ait olan bu eser de Muhammed Selîm Sâlim tarafından yayımlanmıştır (Kahire 1978). 5. *Tefsîru Elemfîdûrus li-Kitâbi Aristotâlis fi'l-âsâri'l-ülviyye*. Aristo'nun *Meteorologica*'sının dört makalesine İskenderiyeli Olympiodros (VI. yüzyıl) tarafından yapılan şerhin tercümesidir. Grekçe aslı kayıp olan tercümeyi Abdurrahman Bedevî neşretmiştir (*Şûrûḥ 'alâ Aristu mefkûde fi'l-Yûnâniyye ve resâ'il uhrâ* içinde, Beyrut 1971, s. 82-190). 6. *Maḳâle fi'z-zamân li'l-İskender el-Afrûdisî* (*a.g.e.*, s. 19-24). 7. *Cevâmî'u Kitâbi Timâvus fi'l-İlmi't-tabî'i li-Câlînûs*. Eflâtun'un *Timaios*'unun Câlînûs tarafından yapılan özetinin tercümesidir. İlk neşri P. Kraus tarafından yapılan eserin (London 1951) daha sıhhatli bir neşrini Abdurrahman Bedevî gerçekleştirmiştir (*Eflâtun fi'l-İslâm* içinde, Beyrut 1980, s. 85-119). Fahreddin Olguner eseri, bir yazma nüshasına (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2410, vr. 1^b-19^a) dayanarak Türkçe tercümesiyle birlikte tıpkıbasım olarak neşretmiştir (*Batu ve İslâm Dünyasında Eflâtun'un Timaios'u*, Konya 1990). 8. *Kışṣatü Selâmân ve ebsâl*. Hermânus b. Hirakl es-Sûfistikî adlı bir kralın sembolik hikâyesi olan ve Hermetik özellikler taşıyan metnin yazarı bilin-

memektedir. Eser, İbn Sînâ'nın *Tis'ü resâ'il fi'l-hikme ve't-tabî'iyyât*'ı içinde yayımlanmıştır (İstanbul 1298, s. 111-131). Henry Corbin, İbn Sînâ'ya ait *Selâmân ve ebsâl* adlı eseri tanıtırken Huneyn'e ait eserin adı geçen Hermetik versiyonunu da özetle aktarmış ve incelemiştir (*Avicenna and the Visionary Recital*, s. 208-223). Metnin Türkçe tercümesi Şerefettin Yalıtıkaya tarafından yapılmıştır (*İbn Sînâ, Şahsiyeti ve Eserleri Hakkında Tedkikler* içinde, İstanbul 1937).

Huneyn b. İshak'ın günümüze intikal eden diğer bazı eserleri de şunlardır: *Kitâbü'l-Ağziye, Âlâtü'l-ğidâ ve tedbîruhû ve emrû'd-devâ'l-müşhil, Kitâb fî evcâ'il-mi'fe, Risâle fi'd-dağdağa, Risâle fî tedbîri's-şihḥa fi'l-ma'âm ve'l-meşreb, Risâletü'n-nikâh, Kitâbü Cevâmî'i Câlînûs fî esrâri'n-nisâ', Kitâbü'l-Kerme, Maḳâle fi diki'n-nefes, Maḳâle fi's-şar', Maḳâle fi'l-âcâl, Kitâb fî tedbîri's-sevdâ'iyyîn, Mesâ'ilü Ebuḳrât fi'l-mevlûdîn li-şemâniyeti eş-hür* (Sezgin, III, 253-255; Huneyn b. İshak'ın eserleri hakkında ayrıntılı bibl. için bk. DSB, XV, 233-234, 242-249; kapsamlı bir bibl. için ayrıca bk. Ahmed ed-Düb-yân, I, 117-174).

BİBLİYOGRAFYA :

Huneyn b. İshak, *Risâletü Huneyn b. İshâk ilâ 'Alî b. Yaḥyâ fi zikri mâ türçime min kütübî Câlînûs bi'ilmihî ve ba'zî mâ lem yütercem* (nşr. Abdurrahman Bedevî, *Dirâsât ve nusûş fi'l-felsefe ve'l-ülûm 'inde'l-Arab* içinde), Beyrut 1981, s. 149-179; a.m.f., *Kitâbü'l-Aşr maḳâlât fi'l-âyn* (nşr. ve trc. M. Meyerhof), Kahire 1928, neşredenin girişi, s. V-XLVII; Mes'ûdî, *et-Tenbîh*, s. 112; İbn Cülcül, *Ṭabaḳâtü'l-eṭṭebbâ'* (nşr. Fuad Seyyid), Kahire 1955, s. 68-72; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecceddüd), s. 352-353; İbnü'l-Kiftî, *İḥbârü'l-ulemâ'* (Lippert), s. 171-177; İbn Ebû Usaybia, *'Uyûnü'l-enbâ'*, s. 257-274, 292; Sezgin, GAS, III, 247-256; VII, 261-267; Ullmann, *Die Medizin*, s. 205-207; H. Corbin, *Avicenna and the Visionary Recital* (trc. W. R. Trask), Dallas 1980, s. 208-223; G. C. Anawati - A. Zakî İskandar, "Hunayn Ibn İshâq al-'İbâdî, Abû Zayd", *DSB*, XV, 230-249; Mâhir Abdülkâdir Muhammed, *Huneyn b. İshâk: el-aşrû'z-zehbi li't-terçüme*, Beyrut 1987, tür.yer.; Ahmed ed-Düb-yân, *Huneyn b. İshâk: dirâse târihiyye ve luğaviyye*, Riyad 1414/1993, I, 75-178; M. Meyerhof, "New Light on Hunain Ibn İshâq and His Period", *ISIS*, VIII (1926), s. 685-724; Semîr Halîl, "Maḳâletü 'Fî'l-âcâl' li-Huneyn b. İshâk", *el-Meşrîk*, LXV/1-2, Beyrut 1991, s. 403-425; a.m.f., "Maḳâletü Huneyn b. İshâk fî keyfiyyeti idrâki ḥaḳîḳati'd-diyâne", *a.e.*, LXXI/2 (1997), s. 345-363; M. Cooperson, "The Purported Autobiography of Hunayn Ibn İshâq", *Edebiyât: The Journal of Middle Eastern Literatures*, VII/2, Amsterdam 1997, s. 235-249; G. Strohmaier, "Hunayn b. İshâk al-'İbâdî", *ELP* (İng.), III, 578-581.

HASAN KATIPOĞLU - İLHAN KUTLUER

HUNEYS b. HUZÂFE

(خنیس بن حذافة)

Ebû Huzâfe (Ebü'l-Ahnes) Huneys b. Huzâfe b. Kays el-Kureşî es-Sehmî (ö. 3/624)

Sahâbî.

Kureş kabilesinin Sehm kolundandır. İsmi Hubeş veya Hısn şeklinde kaydedilmesi yanlıştır (İbn Hacer, I, 457; IV, 273). Tanınmış sahâbî Abdullah b. Huzâfe'nin kardeşi olan Huneys Resûlullah'ın Dârü-lerkam'a girmesinden önce müslüman oldu. İkinci Habeşistan hicretine katıldı; bir müddet sonra bazı muhacirler gibi o da Mekke'ye geri döndü ve Hz. Ömer'in kızı Hafsa ile evlendi.

Huneys b. Huzâfe Hafsa ile birlikte Medine'ye hicret etti; daha sonra Hz. Ömer Medine'ye hicret edince onu karşıladı. Ensar ile muhâcirler arasında yapılan kardeşlik anlaşmasında (muâhât*) Hz. Peygamber Huneys'i Ebû Abs ile kardeş ilân etti. Resûl-i Ekrem'in Hafsa ile Uhud Gazvesi'nden önce evlenmesi (İbn Sa'd, VIII, 83; Belâzürî, I, 422), Bedir Gazvesi'ne katılan Huneys'in Uhud Gazvesi'ne de katıldığı (İbn Abdülber, I, 438; İbnü'l-Esîr, II, 147; İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 456) şeklindeki bilgilerin doğru olmadığını göstermektedir. Bedir Gazvesi'nden dönerken yolda hastalanan Huneys b. Huzâfe 3. yılın Muharrem ayında (Temmuz 624) Medine'de vefat etti; cenaze namazını Resûlullah kıldırdı ve Bakî' Mezarlığı'nda Osman b. Maz'ûn'un yanına defnedildi.

BİBLİYOGRAFYA :

Wensinck, *el-Mu'cem*, VIII, 74; Buhârî, "Megâzî", 12; İbn İshak, *es-Sîre*, s. 124, 157, 207, 240; Vâkıdî, *el-Megâzî*, I, 156; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 256, 328; II, 367-368, 476-477; İbn Sa'd, *et-Ṭabaḳât*, III, 392-393, 450; IV, 189; VIII, 81-83; İbn Habîb, *el-Muḥabber*, s. 54, 74, 83; Belâzürî, *Ensâb*, I, 214-215, 422; İbn Hazm, *Cevâmî'u's-sîre*, Beyrut 1403/1983, s. 49, 93; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, I, 437-438; IV, 268; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, II, 147; VII, 65; Zehebî, *Târîḫü'l-İslâm: es-Sîretü'n-nebeviyye*, s. 139; İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 456-457; IV, 273; Köksal, *İslâm Tarihi* (Medine), III, 38.

MEHMET AYKAÇ

HÜR

(bk. HÜRİ).